

תורת אמן

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרק שישי

ברכות הנהנין

סוגיה נ: ברכת "בורא נפשות"

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה נ: ברכת "בורא נפשות"

*

רקע

ברכת "בורא נפשות" אינה מוזכרת במשנה ובברייתות כברכה אחרונה, ולכן מעלים ראשונים ואחרונים את ההבנה שהיא שונה במהותה משאר הברכות.

מקורות

- א. גמ' מד: -מה. "אמר רב יצחק בר אבדימי משום רבינו... פוק חזי מאי עמא דבר"
- ב. רא"ה לה. ד"ה מכאן אמר ר' עקיבא
- ג. הל' ברכות לריטב"א פ"ג סע' ג [פ"ז סע' ד]
- ד. תלמידי רבינו יונה לב. ד"ה ובירושלמי
- ה. טור סי' רז
- ו. שו"ע סי' רז, ומשנה ברורה

רא"ה ד"ה מכאן אמר ר' עקיבא

מכאן אמר ר' עקיבא אסור לו לאדם שיטעום כלום קודם שיברך. פירוש, בגמרא אסיקנא דלאו מהכא נפקא לן דהני תרי מצרך צריכי, אלא קרא אסמכתא בעלמא. וברכה לאחריו, אי דשבעת המינין דאורייתא נפקא לן דכתיב ואכלת ושבעת וברכת, אי בשאר המינין לאחריו ולא כלום, ואפילו למאן דאמר לאחריו בורא נפשות רבות, רשות הוא דהוי כדמוכח לקמן. וברכה דלפניו נמי סברא הוא ומדרבנן, דאסור לו לאדם ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה.

הל' ברכות לריטב"א פ"ג סע' ג

ופירות הבאים לאחר סעודה - כל שהוא משבעת המינין טעונין ברכה לפניו ולאחריו חוץ מן תמרים, ואם אינו משבעת המינין טעון ברכה לפניו ולא לאחריו ונפטר בברכת המזון. וכן הדין באוכלי ירקות חיים לתענוג לאחר סעודה מברך לפניו ולא ולאחריהן.

טור סי' רז

שינוי ברכות שבין פרי העץ ופרי האדמה ובין דבר שאין גידולו מן הארץ היינו דוקא בברכה ראשונה, אבל ברכה אחרונה שוה בכלם והיא בא"י אמ"ה בורא נפשות רבות וחסרונם על כל מה שברא להחיות בהן נפש כל חי בא"י חי העולמים. הלכך אכל פרי העץ שאינו משבעת המינין ופרי האדמה, כיון שברכה אחרונה שוה בהם מברך ברכה אחת על שניהם. פירוש הברכה: בורא נפשות רבות וכל מה שהם חסרים ועל כל שאר הדברים שברא בעולם שלא היו הנפשות חסרים מהם אם לא בראן שאינן אלא להתענג בהן להחיות נפש כל חי. ויש אומרים בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שבראת להחיות בהם נפש כל חי. ובגמרא דידן אינו מזכיר בה חתימה אבל בירושלמי חותם בא"י חי העולמים וכך היה נוהג א"א הרא"ש ז"ל.

הסבר הסוגיה

השותה מים לצמאו מברך שהכל נהיה בדברו. רבי טרפון אומר: בורא נפשות רבות וחסרונון.
[משנה מד.]

נחלקו התנאים מהי הברכה הראויה לפני שתיית מים. רבנן סוברים שלפני שתיית מים יש לברך "שהכל", כשם שמברכים על שאר דברים שאינם גידולי קרקע. רבי טרפון סובר כי "שהכל" מברכים על הנאה, ומכיוון שבשתיית מים מתוך צימאון אין הנאה אלא קיום הגוף בלבד מברכים על שתייה זו "בורא נפשות" שהיא הודאה על כך שהקב"ה דואג לחסרונון של בריותיו.

להלכה אנו פוסקים כרבנן, וברכת "בורא נפשות" היא רק לאחר אכילה ושתייה. בגמ' מצאנו מחלוקת אמוראים לגבי היקף החיוב לברך "בורא נפשות": רב יצחק בר אבדימי סובר שמברכים "בורא נפשות" רק על בשר וביצים, ר' יצחק סובר שמברכים אותה גם על ירקות, ורב פפא אומר שמברכים על כל הדברים שאין מברכים עליהם ברכת המזון או ברכה מעין שלוש, אפילו על מים.

מבאר הגר"א [סי' רה סע' ו אות יט], שבתקופת התנאים בירכו בורא נפשות רק על ביצים ובשר, והאמוראים חידשו לברך "בורא נפשות" גם על ירקות וגם על מים. הסברו של הגר"א נועד להסביר את לשון הברייתא [לז]: "לבסוף ולא כלום" - זאת אומרת שבתקופת התנאים לא בירכו אחר אכילת אורז.

הרא"ה [לה. ד"ה מכאן] סובר שברכת בורא נפשות היא רשות, ואין חיוב לברכה. חידושו נועד כנראה להסביר את לשון הברייתא [לז]: "לבסוף ולא כלום". נראה להסבירו, שחיוב ברכה ראשונה הוא מסברא ש"אסור להנות מן העולם הזה בלא ברכה", חיוב ברכה אחרונה על שבעת המינים הוא מגזרת הכתוב "ואכלת ושבעת וברכת", אבל ברכת בורא נפשות אינה בדין הראשון ואינה בדין השני, ולכן אינה חובה.

ייחודיות ברכת "בורא נפשות" באה לידי ביטוי בדבריהם של ראשונים נוספים. הריטב"א [הל' ברכות פ"ג סע' ג, פ"ז סע' ד] סובר שלמרות שברכת המזון אינה פוטרת ברכה מעין שלוש היא פוטרת "בורא נפשות". ברכה זו אינה ברכה חשובה, ולכן ברכת המזון פוטרתה. ר"י [לט. תוד"ה בצר] סובר שלמרות שברכה אחרונה מברכים רק כשאוכלים כשיעור, "בורא נפשות" מברכים אף על כלשהו.

הטור [סי' רז] מביא שני הסברים לנוסח הברכה התלויים באופן הפיסוק: א. "בורא נפשות רבות וחסרונון, על כל מה שברא להחיות בהם נפש כל חי". ב. "בורא נפשות רבות, וחסרונון על כל מה שבראת". פירוש הברכה לפי הפיסוק הראשון, שהקב"ה ברא נפשות ואת "חסרונון", זאת אומרת את הצרכים ההכרחיים לקיומן, והוא ברא גם דברים נוספים שאינם הכרחיים לקיום האדם אלא הם הנאות נוספות להחיות בהן נפש כל חי. פירוש הברכה לפי הפיסוק השני, שהקב"ה ברא נפשות רבות וחסרונון מוטל על כל הבריאה לספקם.

סיכום

ברכת "בורא נפשות" אינה מוזכרת במקורות התנאיים כברכה אחרונה, ולכן סובר הגר"א שבזמן התנאים בירכו רק אחר בשר וביצים, והאמוראים חידשו שמברכים אחר כל דבר. הראשונים סוברים שברכה זו היא ברכה ייחודית: הרא"ה סובר שהיא רשות, הריטב"א סובר שאינה ברכה חשובה ולכן ברכת המזון פוטרת את החיוב לברכה, ור"י סובר שמברכים אותה אפילו על כלשהו.

הלכה

השו"ע [סי' רז] פוסק שמברך אחר כל הדברים שאין מברכים עליהם ברכת המזון או ברכה מעין שלוש "בורא נפשות", והוא פוסק, כמבואר בתלמידי רבינו יונה [לב. ד"ה ובירושלמי], שכיוון שבירושלמי מובא לחתום "ברוך אתה ה' חי העולמים" ובבבלי החתימה אינה מוזכרת, חותם "ברוך חי העולמים" ללא הזכרת שם. הגר"א [אות ד] פוסק שחותמים את הברכה בשם, אך המשנה ברורה [סק"ה] אומר שהעולם לא נהגו כך.

המגן אברהם [סק"א] פוסק שנוסח הברכה הוא "וחסרונן על כל מה שבראת", אך הגר"א [אות ה] פוסק שהנוסח הנכון הוא "על כל מה שברא". המשנה ברורה [סק"ג] מביא את שני הנוסחים ואינו מכריע ביניהם.